

Professori Kari Hokkanen

Kaksi tannerilaisuutta, hyvä ja huono

Väinö Tannerin Säätiön seminaari tarkasteli "Tannerin paluuta". Ilmaisulla on kaksikin merkitystä.

Seminaarin varsinainen kohde oli Tannerin paluu politiikkaan sodan jälkeen, sen motiivit ja seuraukset. Voidaan myös kysyä, miksi Tanner on viime aikoina kokenut niin voimakkaan renessanssin eli hänen historiallista merkitystään on ruvettu arvostamaan aikaisempaa enemmän, myös hänen toimintaansa sodan jälkeen.

Omaa kommenttipuheenvuoroani varten luin pitkästä ajasta uudelleen kaksi Tanner-elämäkertaa, Ilkka Hakalehdon 2-osaisen elämäkerran II osan ("Omalla linjalla", 1974) ja Jaakko Paavolaisen 4-osaisen IV osan ("Patriootti", 1989) sekä artikkelikokoelman "Murroskausien mies" (1981) kaksi artikkelia.

Kirjoittajat edustavat kolmea poliittista katsomusta: Hakalehto oli tuolloin aktiivikeskustapuoluelainen, Paavolainen kokoomuslainen ja mainittujen artikkelien kirjoittajat Heikki Laavola ja Osmo Apunen sosiaalidemokraatteja. Kaikki ovat toki lähestyneet aiheitaan tiedemiehinä, historiantutkijoina, mutta eihän sellainenkaan koskaan ole vapaa omien katsomustensa vaikutuksista kun arvioidaan politiikkaa.

Kyseisissä analyysissä on sangen vähän eroja. Kaikki pitävät Tannerin paluuta politiikkaan virhearviona, josta kärsi sekä Suomen asioiden hoito että varsinkin SDP:n kannatus ja vaikutusvalta.

Olen samaa mieltä. Näkemys saa vahvistusta myös omista tutkimuksistani, jotka ovat paljon sivunneet Tanneria sekä ennen että jälkeen hänen paluunsa, Kyösti Kallion elämäkerrassa (1986) sekä Maalaisliitto-keskustan historian III (1996) ja IV (2002) osissa. Eivätkä uudemmatkaan tulkinnat, joita hieman seminaarissakin esiintyi, ole voineet käsitystäni muuttaa.

* * *

Seminaarissa kysyttiinkin, kuinka on selitettävissä, että jonkin poliitikon elämäntyötä voidaan arvioida niin täysin eri tavalla kuin Tanneria: sitä, mitä hän teki ennen vuotta 1944 lähes yksinomaan myönteisesti ja sitä, mitä hän teki 1950-luvulta alkaen, lähes yksinomaan kielteisesti.

Vastaus on yksinkertainen. Tanner ei suostunut ottamaan huomioon Suomen aseman

muuttumista toisen maailmansodan jälkeen. Ne asenteet ja periaatteet, jotka palvelivat isänmaan etua vuosina 1918-1944, eivät olleet käyttökelpoisia 1950- ja 60-luvulla. Asenne, joka oli ollut arvokasta ja välttämätöntä suomalaisen yhteiskunnan rakennustyölle, muuttui kylmän sodan Suomessa vahingolliseksi asioiden järkevälle hoidolle.

Ajatus, että Tannerin paluu politiikkaan olisi jarruttanut "suomettumista", ei mielestäni ole kestävä. Pikemminkin se Neuvostoliittoa provosoidessaan näytti kiusallisen selvästi, mikä Suomen liikkumavapaus oli. Siitähän yöpakkaskriisissä 1958 paljolti oli kysymys.

Olosuhteiden muuttuminen vaikuttaa sekä poliitikkojen että historiantutkijoiden asenteisiin. Tanner-kuvan muuttuminen on hyvä esimerkki. Vakaiksi tannerilaisiksi on muuttunut moni tunnettukin sosiaalidemokraattinen poliitikko, joka aikanaan edusti suorastaan antitannerilaisia arvoja.

Tannerilaisuus "kannattaa" nyt aivan toisella tavalla kuin 1970-luvulla. Selitys on Neuvostoliiton romahtaminen ja YYA-ajan vaihtuminen EU-ajaksi.

Historiankirjoituksenkin näkökulmat ja arvostukset määräytyvät enemmän tai vähemmän tiedostetusti nykyhetkestä. Historian henkilöidenkin arvostukset muuttuvat, vaikka uutta lähdeaineistoa ei olisi juurikaan ilmaantunut.

* * *

Tanner johti verisesti lyödyn työväenliikkeen sopeutumaan voittajien yhteiskuntaan. Punakapinan hän tuomitsi laittomana ja tyhmänä. Hän asettui kuitenkin rohkeasti puolustamaan hävinneitä kohtuutonta kohtelua vastaan. Hän saavutti voitettujen arvostuksen ja hänestä tuli työväenliikkeen länsimais-pohjoismaisen, sosiaalidemokraattisen, puolikkaan tärkein johtaja 45 vuoden ajaksi. Toinen puolikas, kommunistinen, vihasi häntä leppymättömästi. Ja hän sitä, loppuun asti.

Tannerista tuli välttämätön itsenäiselle Suomelle. Vähemmistöhallituksen pääministerinä hän kykeni todistamaan itsensä ja SDP:n "yhteiskuntakelpoisuuden" jo 20-luvun puolivälissä. 30-luvulla hänen merkityksensä edelleen vahvistui, kun hän fasismien uhatessa demokratiaa rakensi yhteisrintamaa porvarillisen keskustan kanssa.

Se tie jatkui punamultahallitukseen, talvisodan ihmeen tärkeimpään selittäjään. Jatkosodan aikana Tanner oli kotirintaman kestämisen tärkein tae.

Sotasyllisyystuomiot olivat mielivaltaisia ja koko prosessi vääryys, Tannerin kohdalla kaikkein suurin. Hänen oli vaikeinta myöntää, että ne olivat poliittinen välttämättömyys. Hän halusi hyvitystä ja lähti sitä hakemaan palaamalla politiikkaan. Alusta alkaen hän haastoi Paasikiven linjan eikä suostunut myöntämään, että sille ei

ollut vaihtoehtoa, varsinkaan paluuta sotaa edeltäneen ajan henkilöin ja asentein.

Sitä hän kuitenkin yritti. Se oli traaginen erehdys.

* * *

SDP:n linjanhaku sodan jälkeen oli tuskallista. Sodanjälkeinen "rauhanoppositio" nousi ensiksi johtoon, nimekkäimpinä K. A. Fagerholm ja Eero A. Wuori. Poliitikkoja siirtyi SKDL:ään, kärjessä Mauno Pekkala. SKDL tarjoi yhteistyötä, jota tiukimmin vastusti nuorten "asevelisocialistien" ryhmä.

Tanner tuki asevelisocialisteja jo vankilasta käsin. Sieltä vapauduttuaan marraskuussa 1948 hän tehosti taisteluaan. Eduskuntaan hän palasi 1951, nousi ryhmän puheenjohtajaksi ja puoluetoimikuntaan.

Tannerin asema muuttui niin vahvaksi, että Neuvostoliitonkin oli hänet noteerattava. Lähettiläs Lebedev teki pari lähentymisaloitetta, jotka Tanner tylysti torjui. Vanhana Tanner oli Neuvostoliiton suuntaan joustamattomampi kuin keski-ikäisenä.

Tanner tahtoi Paasikiven seuraajaksi, ei jatkamaan tämän linjaa, vaan sitä muuttamaan. Vuoden 1950 presidentinvaalien lähestyessä hän kampitti Fagerholmia ja onnistui estämään "hoipertelijan" ehdokkuuden. Se ei enää onnistunut 1956, mutta Tanner salli itsestään spekuloitavan mustana hevosena.

SDP:n hajaannus alkoi, kun asevelirintama hajosi Leskisen ja Tervon leireihin. Puheenjohtaja Skog, jota Tanner oli tukenut, liukui lähemmäs Tervoa, Tanner itse Leskistä, vaikka ei tästä henkilönä pitänyt. Tervon-Skogin leiri haki yhteyttä maalaisliittoon, Leskisen ja Tannerin siipi kokoomukseen.

Kesän 1955 puoluekokouksessa Tanner olisi halunnut sekä puheenjohtajaksi että presidenttiehdokkaaksi, mutta ei päässyt kummaksikaan. Tanner otti häviön raskaasti, mutta hänen taistelutahtoaan se ei lannistanut.

***

Kekkosen ensimmäinen presidenttikausi oli yhtä epäonnistunutta yritystä koota sellainen enemmistöhallitus, jolla olisi ollut voimaa hoitaa tasavallan taloutta, mutta myös ulkosuhteita presidentin tukena.

Muut eivät hyväksyneet siihen kommunisteja, joiden ohjelmassa oli yhteiskuntajärjestyksen muuttaminen tarvittaessa väkivaltaisen vallankumouksenkin avulla. Neuvostoliitto ei pitänyt SKDL:n syrjinnästä, mutta suvaitsi sitä, kunhan saattoi luottaa hallituksen pysyvän YYA-linjalla.

Tanneriin sen luottamus ei ulottunut. Sitä Tanner ei voinut hyväksyä.

Punamultapohjaa kannattanut Kekkonen nimitti kilpailijansa Fagerholmin pääministeriksi. Sitä horjutti heti alkuun yleislakko, jonka Tanner tuomitsi järjettömyytensä. Se huononsi hänen suhdettaan SAK:hon.

Yleislakon aikana Tanner täytti 75 vuotta. Lukuisat kunnianosoitukset vahvistivat hänen arvovaltaansa yhä pahemmin riitelevän SDP:n sisällä. Hänestä alettiin toivoa puolueen yhdistäjää. Sellaisena hänet valittiin huhtikuussa 1957 SDP:n puheenjohtajaksi äänin 95 - 94. Vastaehdokas oli pääministeri Fagerholm, jonka hallitus erosi ja korvautui lyhytaikaisilla vähemmistöhallituksilla.

Tanneria puoluekokouksessa ehdottanut kotkalainen kansanedustaja Veikko Kokkola perusteli valintaa siten, että hän olisi arvovaltainen johtaja, joka eheyttäisi puolueen ja johtaisi sosialidemokratian takaisin suuruuteen.

Pahemmin ei olisi voinut erehtyä. Tannerin johtama SDP kärsi tappion jokaisissa vaaleissa. Eduskuntavaaleissa se menetti 7 prosenttiyksikköä, 11 paikkaa. SDP joutui myös sivuraiteelle ja kykeni palaamaan hallitukseen vasta Tannerin jälkeen. Puoluehajaannus sinetöityi.

Neuvostoliiton viha Tanneria kohtaan ei lientynyt, eikä toisinkaan päin. Tanner ei myöntänyt sitä, että suurvallalla olisi sanansijaa Suomen hallituksen kokoonpanossa. Väärinhän se oli, mutta perimmältään kyse oli Jaltalla sovitusta reviiirijaosta.

Tanner ajoi aktiivisesti vuoden 1958 vaalien jälkeen enemmistöhallitusta, jossa olisivat muut paitsi vaaleissa suurimmaksi noussut SKDL sekä SDP:stä irtautunut skogilainen oppositio. Kekkonen epäröi, mutta ei kyennyt estämään eduskunnan tahdon toteutumista. Kun Neuvostoliiton hyökkäilyt alkoivat, hän ei yrittänyt tukea sitä.

- Kekkonen asennetta on usein verrattu Paasikiveen ja Fagerholmin I hallitukseen. Ero ei kuitenkaan ole kovin suuri: myös Paasikivi hankkiutui idänvaikeuksiin joutuneesta hallituksesta eroon heti kun luontevasti pääsi, vaikka oli tullut valituksi uudelleen 1950 nimenomaan hallitusta pystyssä pitäneiden voimin. Erona on myös se, että Paasikivi oli nimittänyt hallituksen mielellään, Kekkonen ei.

Yöpakkaset pakottivat korvaamaan hallituksen maalaisliittojohtoisella vähemmistöllä. Yritys laajentaa sen pohjaa vasemmalle ns. ottopojilla hajotti SDP:n lopullisesti. Yritys laajentaa pohjaa oikealle kaatui kokoomuksen eduskuntaryhmässä, jossa Junnilan siipi ei halunnut pettää Tanneria.

Revanssiyritys Honka-liitolla epäonnistui. Tanner oli sen pääarkkitehti ja SDP koki raskaimmat tappiot. Eduskuntavaaleissa 1962 kannatus jäi 19,5 prosenttiin, 38 paikkaan.

Tannerin omakin auktoriteetti alkoi murentua. Vielä 1960 puoluekokouksessa hän voitti selvästi Rafael Paasion, mutta jo ennen vuoden 1963 puoluekokousta, jolloin ei ollut enää ehdolla, Tanner oli muuttunut kunnianhuksesta ongelmavanhukseksi.

Tannerin jälkeen SDP:n kannatus nousi nopeasti, sekä hänen ansiostaan että hänestä huolimatta. Moni koki Tannerin SDP:tä syrjityn epäoikeudenmukaisesti, ja se sai runsaasti lisäkannatusta oikealta; vuoden 1966 vaalien suurin häviö oli kokoomus. Samaan aikaan SDP:hen marssi iso osa suurista ikäluokista hyvinkin vasemmistolaisin tunnuksin.

Tanner ehti nähdä puolueensa suurvoiton. mutta ei sen seurausta: Paasion hallituksen pohja oli juuri sellainen, jota hän oli koko ikänsä vastustanut.

* * *

Tannerin paluuta politiikkaan 1940-luvulla ja hakeutumista SDP:n puheenjohtajaksi on siis pidettävä erehdyksenä, virheenä, sekä Suomen että SDP:n kannalta. Se ei kuitenkaan mitenkään mitätöi hänen ansioitaan ennen toista maailmansotaa ja sen aikana.

Väinö Tanner kuuluu paitsi ensimmäisen tasavallan, myös koko Suomen historian suurimpiin.